ARTICLE

La Torre Roja de Sant Pere de Vilamajor: passat i present d'un campanar singular

Ponències, 28

Autors:
Òscar Farrerons Vidal i Higini Herrero Baró

Ponències | Revista del Centre d'Estudis de Granollers

Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor
www.centredestudisvilamajor.cat
2024

La Torre Roja de Sant Pere de Vilamajor: passat i present d'un campanar singular

Dr. Oscar Farrerons Vidal *(Universitat Politècnica de Catalunya)*
Higini Herrero Baró *(Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor)*

Ponències
Revista del Centre d'Estudis de Granollers, 28 (2024), 79-107

Resum: Sant Pere de Vilamajor és un extens terme municipal de gran valor natural i històric, que s'insereix en la història de Catalunya. La Torre Roja és un campanar romànic quasi mil·lenari, de força interès arquitectònic i monumental, que ha experimentat modificacions al llarg de la seva vida, i que havia arribat fins ben entrat el segle XXI amb greus problemàtiques de manteniment. Les patologies han estat resoltes per les obres de restauració que va portar terme la Generalitat de Catalunya durant els anys 2023 i 2024, amb la pretensió d'aconseguir un triple objectiu: garantir la conservació del monument, dotar-lo de mesures de seguretat i renovar-ne les instal·lacions obsoletes perquè el públic el pugui visitar. Un cop acabades les obres, des del centre La Mongia de Vilamajor s'organitzaran visites guiades i activitats de divulgació i interpretació del nucli fortificat de la Força i de la Torre Roja.

Paraules clau: Torre Roja, Vilamajor, romànic, campanar.

Abstract: Sant Pere de Vilamajor is a large municipal area of great natural and historical value, embedded in the history of Catalonia. The Torre Roja is a Romanesque bell tower nearly one thousand years old, with a remarkable architectural and monumental interest, which has undergone modifications throughout its history, and which arrived well into the 21st century with serious maintenance problems. The pathologies have been resolved by the restoration works carried out during 2023-2024 by the Generalitat de Catalunya, with the aim of achieving a triple objective: guaranteeing the conservation of the monument, providing it with safety measures and renovating its obsolete facilities so that the public can visit the bell tower. Once the works are finished, guided tours and activities to disseminate and interpret the fortified core of La Força and the Torre Roja will be organized by the La Mongia center in Vilamajor.

Keywords: Torre Roja, Vilamajor, Romanesque, bell tower.

Data de recepció: 19 desembre 2023; versió definitiva: 12 gener 2024.

DOI: https://doi.org/10.60940/ponenciesn28id424386

1. Introducció

L'actual municipi de Sant Pere de Vilamajor té una superfície de 35 km^2, amb una població censada el 2022 de poc més de 4.800 habitants, que es reparteixen de manera molt heterogènia. Les parts basals del terme municipal acumulen la població als veïnats dels Boscassos (barris de Vallserena, Can Vila i Can Ram) al sud-est, i les Brugueres (barri de les Faldes del Montseny) al sud-oest del terme. Per contra, el veïnat del Pla de Vilamajor, capital municipal que contempla la Força i alguns barris propers, té menys població. La part nord del terme municipal, que pertany majoritàriament al Parc Natural del Montseny, sols està puntualment habitada per masos dispersos: Can Sorell, Can Nadal, el Cortès, el Samon, Can Perera de Canyes, Can Gras d'Amunt, Can Vidal del Puig, Can Llobera, Vallmanya, Mas Joan, les Planes del Cortès, etc.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

El terme de Sant Pere de Vilamajor limita al nord amb el poble del Montseny; al nord-est, amb Fogars de Montclús; a l'est, amb Sant Esteve de Palautordera i Santa Maria de Palautordera; al sud-est, amb Llinars del Vallès (Sanata); al sud, amb Sant Antoni de Vilamajor; al sud-oest, amb Cardedeu; a l'oest, amb Cànoves i Samalús, i al nord-oest, amb Tagamanent. El territori té un gran gradient altitudinal, més de mil metres de diferència entre el punt més alt, al turó del Samon (1.272 m), fins a la sortida del terme de la riera de Vallserena (255 m). A la vegada, a Vilamajor es produeix la separació de les conques fluvials sud del Montseny. El costat est del terme pertany a la conca de la Tordera, mentre que l'oest pertany a la conca del Mogent (que després de la unió amb el Congost forma el Besòs).

Al terme municipal de Sant Pere de Vilamajor hi podem trobar un gran patrimoni arquitectònic medieval, que inclou l'església romànica de Santa Susanna de Vilamajor, l'ermita de Sant Elies (segle XV) i la capella preromànica de Sant Joan de Cavallar (figura 1). Però el monument més important de tots és la Torre Roja.

La Torre Roja és el campanar de l'església de Sant Pere de Vilamajor. Està situat davant de la façana sud del temple, lleugerament separat d'aquest, i rep aquest nom pel color rogenc característic de la pedra amb què està construït (gres del Figaró). És un campanar de gran valor arquitectònic i històric, i està protegit des de 1949 per una llei que emparava les restes defensives militars, actualment catalogat com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN), amb número de registre 1530-MH R.I.51.5674. També està registrat a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic amb el número 1728, i als Mapes de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona amb la fitxa 08234-1. A escala local,

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Figura 1. Principals monuments medievals a Sant Pere de Vilamajor, amb els límits municipals marcats. Font: Oscar Farrerons sobre plànol 1:50.000 de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC).

la Torre Roja també rep el nom popular de *Catedral del Vallès*[1] (tot i que aquesta expressió també s'usa en altres esglésies vallesanes), precisament per la seva monumentalitat, que la fa destacar en el conjunt del romànic del Montseny vallesà, que es defineix com un romànic més aviat senzill i poc monumental, en què es repeteixen uns elements romànics llombards, una determinada orientació i una clara adaptació a la topografia del lloc.[2]

Les esglésies romàniques del Montseny són senzilles, a vegades força humils, amb uns trets comuns del romànic que se solen repetir, com l'orientació a l'est de l'absis, l'accés amb porta i arc de mig punt pel costat migdia, els capitells amb elements vegetals, i algunes petites decoracions amb escacs, trenes, mitges esferes, i arcuacions. En la majoria dels casos, les naus estan cobertes amb volta de canó i/o voltes d'aresta, que els principals historiadors del romànic internacional han identificat com l'element més significatiu del romànic català. Moltes de les esglésies romàniques montsenyenques han anat evolucionant al llarg del temps i s'han anat adaptant a la història que ha modificat el seu entorn, als desastres naturals (com els terratrèmols), a les conseqüències de les guerres que han sofert i a altres consideracions, però totes estan situades en un lloc que ha influït en el seu entorn. En el cas de la Torre Roja, veurem en els següents capítols que moltes de les característiques generals del romànic del Montseny hi són presents, però també veurem que és un monument singular per la seva especial relació amb la casa comtal catalana.

[1] J. Poch (2010), p. 152.

[2] O. Farrerons (2021), p. 170.

El campanar formava una unitat amb l'antiga església romànica, que li era quasi annexa i que va ser força malmesa durant el terratrèmol de 1448, com la majoria de construccions de Vilamajor.[3] Aquesta església romànica tenia orientació est-oest, com manen els cànons de l'arquitectura romànica. L'església actual fou construïda al segle XVI, al mateix indret que el temple romànic però de més grans dimensions, i amb l'orientació canviada, ara nord-sud. És una església d'estil gòtic tardà amb elements renaixentistes. A la façana sud-oest de l'església s'hi aixeca una torre de 20 metres d'altitud, que no és pas un campanar, sinó un comunidor, edificació que tenia com a finalitat ser un lloc de pregària i litúrgia per lluitar contra les tempestes, que amb els seus llamps, pedregades i aiguats arruïnaven les collites.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Pont d'accés a la Força de Vilamajor - Sant Pere de Vilamajor, a principis del segle XX. Fotografia: Arxiu Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor (CESPV).

Aquest article té per primer objectiu fer un repàs històric de la Torre Roja de Sant Pere de Vilamajor, a partir de la nombrosa bibliografia publicada sobre aquest campanar singular. El motiu per què s'escriu ara radica en el fet que, després de molts anys sense fer cap manteniment del campanar, que ha anat acumulant problemàtiques estructurals i de manteniment arquitectònic, durant els anys 2023 i 2024 s'ha portat a terme un complet projecte de restauració, encara en marxa en el moment d'escriure aquesta ponència. El segon objectiu de l'article és precisament explicitar les obres portades a terme, amb la triple finalitat de garantir la conservació del monument, dotar-lo de mesures de seguretat i renovar-ne les instal·lacions obsoletes perquè el públic el pugui visitar.

[3] O. Farrerons (2020), p. 72.

L'article s'estructura en capítols que expliquen les característiques del romànic del Montseny en general i les de la Torre Roja en particular, la relació dels comtes de Barcelona amb Vilamajor, la descripció arquitectònica i la seva contextualització històrica, les característiques i les històries de les campanes, la restauració de 1932 i, finalment, la restauració de 2023-2024. Conclouran l'article uns raonaments sobre l'oportunitat de la restauració.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Obres de rehabilitació de la Torre Roja. Fotografia: Higini Herrero, 2023.

2. Vilamajor, residència dels comtes de Barcelona

La Força de Vilamajor es correspon amb el nucli de poblament medieval de Sant Pere de Vilamajor, recinte emmurallat on s'hostatjaven els comtes de Barcelona. Avui en dia encara és fàcil veure les muralles de la Força. La Torre Roja és l'element més característic de l'antic recinte comtal, on residiren diverses temporades els comtes de Barcelona. Consta que el 1079 era compartit pels comtes bessons Ramon Berenguer II, *el Cap d'Estopes*, i Berenguer Ramon II, *el Fratricida*. L'època de màxima esplendor de la Força fou amb el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i la seva esposa, Peronella d'Aragó, que van fer moltes estades al palau reial de Vilamajor. Segons la tradició local (no demostrada documentalment), l'any 1157 naixia a Vilamajor[4] el futur rei Alfons el Cast (o *el Trobador*), I de Catalunya i II d'Aragó,[5] que passà la major part de la seva infantesa al palau de Vilamajor. Actualment es dona

[4] H. Herrero (2012), p. 22-25.

[5] Alfons el Cast fou la primera persona que va ser alhora comte de Barcelona i rei d'Aragó.

quasi per cert el naixement del rei Alfons a Osca (Aragó) el 25 març de 1157,[6] però això no impedeix que el gegant de Vilamajor representi el rei Alfons el Cast, seguint la tradició local del seu naixement a Vilamajor,[7] i la geganta figuri la dida vilamajorenca del rei, Loreto de Can Clavell.

Antoni Pladevall va recollir que «Ramon Berenguer IV i la reina Peronella passaren llargues temporades al palau de Vilamajor: se sap en concret que entre el juny de 1157 i el març del 1158 el comte i la reina Peronella hi residiren en cinc ocasions diferents i es coneix fins el nom dels servents del seu seguici, dels viatges i persones que els visitaren i fins es coneixen les despeses de la cuina».[8] Pere Català Roca també donava per certa la tradició local arran de les indicacions d'un albarà que recull les dates d'estada de la reina:

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

«Ens assabentem, per exemple, que el divendres de la quarta setmana de juliol de 1157, Peronella arribà a Vilamajor i hi romangué quatre dies; hi tornà aviat, en la vigília de la diada de l'Assumpció, i hi transcorregué la festivitat; el 18 de setembre, de nou, s'albergà a Vilamajor; el dilluns següent anà a Sant Celoni, *<et donavit Regina at nuirisa .l. porc et .l. sexters ordei et mensuram de mercato>*; durant la quaresma, la reina estigué dos dies a Vilamajor. Això fou a la quarta setmana del mes de febrer de 1158 i Peronella duia companyia familiar. […] En la primera setmana de març la reina arribà a Vilamajor el dimecres, i s'hi quedà també el dijous».[9]

Sigui certa o no la teoria de la naixença d'Alfons I el Cast a Vilamajor, el que queda clar és que va tenir una infantesa relacionada amb la Torre Roja.

Recinte fortificat de la Força de Vilamajor - Sant Pere de Vilamajor, a primeries del segle XX. Fotografia: Arxiu CESPV.

[6] A. Ubieto (1987), p. 170.

[7] Tot i que la tradició local diu que el rei Alfons nasqué a Vilamajor el 1151, la reina Peronella diu en el seu testament: «Iacens et in partu laborans apud Barchinonam, concedo, dono et firmiter laudo infanti meo qui est ex utero meo». Sembla ser que qui nasqué prop de Barcelona i morí poc després seria l'infant Pere. Aquest testament es pot consultar a l'Arxiu Virtual Jaume I: Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria reial. Pergamí núm. 250 de Ramon Berenguer IV. Testament Peronella, reina d'Aragó. Arxiu Virtual Jaume I. https://www.jaumeprimer.uji.es/cgi-bin/arxiu.php?noriginal=000637 (consultat gener 2024).

[8] A. Pladevall (1988), p. 104.

[9] P. Català (1969), p. 282.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

3. Contextualització històrica

Segons la historiadora Mercè Aventín,[10] es creu que l'origen de Vilamajor era una agrupació de set viles romanes que depenien directament del govern provincial en temps de l'Imperi (figura 2): la *Vila Maiore*, on hi ha l'actual centre històric de la Força de Vilamajor i l'església de Sant Pere; la *Vila Bruccarias*, on estaria situat l'actual veïnat de Brugueres; la Vila Cannes, on hi ha l'actual veïnat de Canyes; la *Vila Alcozi*, on hi ha la parròquia de Sant Julià d'Alfou; la *Vila Riffa*, a la zona de Can Miret, on hi ha la capella de Sant Jaume de Rifà; la *Vila Rasa*, a l'actual veïnat de Vilarasa, i la *Vila Goma*, on hi ha el poble de Sant Antoni de Vilamajor, antigament conegut com la *Vilanova de Vilamajor*.

Figura 2. Situació de les set viles romanes en els actuals termes municipals de Sant Pere de Vilamajor i Sant Antoni de Vilamajor. Font: Oscar Farrerons sobre plànol 1:50.000 de l'ICGC.

A l'antiga *Vila Maiore* hi havia una esglesiola preromànica, ja dedicada a Sant Pere, orientada d'est a oest, de gruixuts murs de pedra, d'una llargada d'uns 9,5 metres i una amplada d'uns 6 metres i, es creu, amb un campanar d'espadanya. D'aquesta època en tenim la resta històrica més antiga, una làpida del prevere Orila on hi ha inscrit el següent: «*Hic requiescit Orila presbiter vixit annos LXXX, obiit era DCCCCX*,» és a dir, 'aquí reposa el prevere Orila que va viure vuitanta anys i va morir l'any 910 de l'era hispànica', corresponent a l'any 872 segons el còmput actual.[11]

[10] M. Aventín (1990), p. 20-21.

[11] V. Cepeda (2016a), p. 3.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

L'any 930, el comte de Barcelona manà construir una nova església (al lloc de l'actual) sobre la preromànica, amb la mateixa orientació i, també es creu, amb campanar d'espadanya. Molta de la pedra de la seva fàbrica eren carreus de pedra vermella del Figaró. Com també feren els comtes arreu del Vallès, amb l'afany de repoblar la comarca, feren donació de la nova església al bisbat de Barcelona, i els feligresos, amb motiu de la consagració, feren nombroses donacions de terres a l'església per sustentar-la. Vint anys més tard, els documents d'aquestes donacions es van perdre i el rector d'aleshores, Mn. Ervigi, l'any 950 convocà tots els feligresos i, sota pena d'excomunió, els interrogà per deixar per escrit quines eren aquelles terres.[12] Afortunadament, aquest document s'ha pogut conservar i ha permès l'estudi de la distribució de terres i de topònims de Vilamajor del segle X.

Entre el 1050 i el 1060 s'edificà, on hi havia el cementiri vell, aferrat a la façana de migjorn de l'esglesiola, prop de l'absis, una torre-campanar d'un estil romànic molt exquisit i d'estil llombard que, amb el temps, coneixerem com la *Torre Roja*.[13]

Una altra iniciativa dels comtes de Barcelona fou fortificar la vila, aprofitant els torrents i la riera que l'envoltaven com a fossats naturals, aixecant una muralla perimetral i aprofitant el desnivell natural per aterrassar diversos recintes. Al més inferior, conegut com el *recinte Jussà*, hi havia cases i horts. El més superior era el recinte Sobirà, on hi havia l'església, el cementiri i les dependències comtals (cuina, menjador, estables…). Al punt més elevat, s'aixecà una torre de base circular, de còdols de rius foscos, que es conegué com la *Torre Negra*. A les entrades de la vila també s'hi construïren torres de defensa i baluards de protecció. Després d'aquestes obres defensives, Vilamajor va conèixer-se com *la Força de Vilamajor*, la *fortalesa de Vilamajor*, el *castell de Vilamajor*, el *Palau de Vilamajor* o, simplement, *la Força*.

El capbreu de 1281 descriu com a territoris del castell de Vilamajor, a més de les parròquies de Vilamajor, Santa Susanna i Cardedeu, les de Sant Julià d'Alfou, de Sanata, de Collsabadell i del Far.[14]

L'any 1384, el rei Pere III el Cerimoniós concedí a la batllia de Vilamajor, compresa per la Força de Vilamajor (aproximadament, l'actual Sant Pere de Vilamajor), Santa Susanna de Vilamajor, Sant Julià d'Alfou i Cardedeu, el títol de Carrer de Barcelona, pel qual disposava que els seus veïns poguessin gaudir de tots els privilegis i llibertats que havien estat concedits a la ciutat de Barcelona.

[12] M. Aventín (1990), p. 40.

[13] D. Galí i R. Lacuesta (2014), p. 13.

[14] J. Poch (2010), p. 63.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

A quarts de dotze de la mitjanit del 24 de maig de 1448 es va produir un terratrèmol al Vallès, catalogat com el segon més potent registrat a Catalunya, que feu enderrocar els castells de Palautordera, Llinars, Montornès i Vilamajor. No obstant això, malgrat la gran destrucció d'edificacions importants, la Torre Roja quedà indemne, probablement pel gruix desmesurat dels seus murs. Tanmateix, la reconstrucció del castell comtal es desestimà i les pedres s'anaren aprofitant per reconstruir les cases i refer nous projectes. Es desmuntaren la Torre Negra i diversos trams de muralla per construir un nou pont d'accés al poble, empedrar els carrers, arreglar cases i construir un nou temple.

El 1558 es prohibeix als veïns de Vilamajor utilitzar les pedres del castell si no són per a l'edificació de la nova església. El nou temple, d'un estil gotico-renaixentista, girarà la seva orientació noranta graus respecte a l'església romànica i s'orientarà nord-sud. Aprofitarà la llargada de l'antic temple, 9,6 metres, per marcar la nova amplada i farà 29 metres de llarg. L'obra nova comença a la part més allunyada, per l'absis, i es construeix de nord a sud, fins a arribar a l'església vella. Quan hi ha tres quarts d'església nova construïda i ja s'hi pot fer missa a dins, es trasllada el retaule de Joan Gascó de l'altar de l'església romànica a la gòtica fent una processó de trenta metres. Un cop ja es pot fer missa a l'església nova, comença l'enderroc de la romànica per construir la darrera part de la gòtica amb el cor i la torre del comunidor. La nova església no tindrà campanar perquè s'aprofitarà l'antiga torre romànica, que quedarà separada de l'església nova una mica més d'un metre i quedarà exempta.[15]

La Torre Roja, enmig del cementiri vell amb el panteó adossat, envoltada de la muralla del recinte Sobirà, a principis del segle XX. Fotografia: Arxiu CESPV.

[15] D. Galí i R. Lacuesta (2014), p. 7.

4. Descripció arquitectònica

El campanar és una torre romànica d'estil llombard, construïda inicialment al segle XI, tot i que s'hi han fet modificacions posteriors. És de planta quadrada, de 5,8 metres de costat, de planta baixa i tres pisos, els dos darrers amb obertures, i arriba als 25 metres d'altura. El parament de la torre és de carreus rogencs ben treballats, disposats en filades horitzontals i regulars, i les cantonades i obertures es troben emmarcades amb pedra de més gran dimensió. No obstant això, els carreus rogencs, de pedra del Figaró, només es troben a la part més externa de façana, així com a la capa vista de la façana interior. Tot l'espai d'emplenament del mur és de còdols de riera fosca units amb un morter de calç molt dur i de molta qualitat. Tant a la part interior com a l'exterior, a alçades regulars, encara es troben els forats (molts tapiats) per on s'encastaven els caps de biga que suportaven la bastida o les cintres durant la construcció.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Si bé la torre sembla obra d'un únic projecte arquitectònic, hi ha un canvi estilístic entre la segona i la tercera planta. La façana té una línia d'imposta entre aquestes dues plantes, amb arcuacions cegues i dents de serra. A partir d'aquí, la torre s'afua una mica i presenta detalls molt més treballats, amb més decoració, més propis d'un romànic més tardà, del segle XII, més proper al gòtic. No obstant això, ens inclinem a pensar que el canvi d'estil respon més a un canvi de gust amb el pas del llarg temps de la construcció que no pas a un projecte independent d'ampliació d'una planta no prevista en el projecte original.

Es pot accedir al campanar per una petita porta adovellada amb arc de mig punt, situada al costat que mira a l'església, a la façana nord. La porta d'accés travessa l'ample mur de la torre, d'1,6 metres d'amplada, i dona accés a l'estança de la planta baixa. Aquesta estança és pràcticament cega, excepte per dues espitlleres a la part més alta, una a la cara oest i una altra l'est. És un espai quadrat i alt, d'uns 6,25 metres d'alçada, coberts amb una volta rebaixada de pedra. Com que els murs són tan gruixuts, l'espai interior és molt limitat i es podria dir que no hi cap ni l'escala d'accés a la planta superior. Un portal, entrant a mà dreta, dona accés a l'escala intramurs que puja, en tres trams, fins a la primera planta. A cada replà hi ha una espitllera, mirant a la façana sud, que dona llum a l'escala intramurs.

La primera planta és també un espai quadrat, d'una alçada d'uns 5,4 metres i també cobert per una volta rebaixada de pedra, però de sentit invers a l'inferior. Només dona llum a l'estança una espitllera alta a la façana sud. Quan es va construir al segle XI, l'accés a la segona planta era per un forat quadrat a dalt de la volta, on s'arribava per una escala de gat.

[16] O. Farrerons (2023), p. 8.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Entre el 1580 i el 1620 es va construir la nova església, d'estil goticorenaixentista tardà. Aquesta nova església s'alçà sense campanar, ja que es va aprofitar el campanar romànic preexistent, que quedà exempt. Així, en comptes d'una torre de campanar, alçà una torre al seu extrem nord-oest amb la funció de comunidor. L'escala del comunidor era de cargol i feta amb ceràmica i volta catalana. El 1621, es va decidir construir una escala de cargol a la segona planta del campanar, igual que la que s'havia construït a la torre del comunidor. Es va fer un forat circular a la volta per permetre l'accés de l'escala a la segona planta i es va tapiar l'antic forat quadrat per on s'accedia amb l'escala de gat de fusta. La volta va haver de ser reparada el 1640 pel mestre d'obres Jaume Jonqueres perquè es patia per la seva estabilitat.

Amb els anys, l'escala de cargol del segle XVII s'aniria malmetent i amenaçaria ruïna a principis del segle XX. Durant la restauració de 1929 s'enderrocarà l'escala de cargol, deixant només com a testimoni el forat circular de la volta i els tres primers graons. L'escala se substitueix per una escala interior paral·lela al mur, de volta catalana, de ceràmica. La barana, també de maons prims de ceràmica plans. En fer la nova escala es va haver de fer un altre gran forat a la volta del sostre, que quedà encara més debilitat. Però a finals del segle XX ja no permetia pujar-hi amb seguretat i es va prohibir que hi accedissin la visites.

La troballa d'un forat de desguàs maldestre sobre la volta de canó fa pensar que, durant un petit període, va caldre resoldre l'evacuació d'aigües d'aquest terrat temporal. Tanmateix, les obres continuarien cap a la segona planta, perquè no es veu cap canvi substancial en la façana.

La segona i la tercera planta formen un espai unitari, també d'uns 8,5 metres d'alçada i cobert per una cúpula de pedra de còdols de riu. Amb les interversions de 1620 es va fer un sostre de bigues de fusta que separaria la segona i la tercera planta en dues plantes independents. Aquestes dues plantes es caracteritzen per tenir, originàriament, vuit finestres geminades, quatre a cada planta.

Les obertures del campanar són un dels elements més característics de la Torre Roja. Les de la segona planta, iguals en les quatre façanes, són finestres geminades d'arcs de mig punt, compostes per dues columnes d'estil dòric, coronades amb capitells mensuliformes, decorats amb motius geomètrics: permòdols[17] esglaonats al nord, cercles concèntrics a l'est, un pal vertical a l'oest i una creu en aspa al sud. Segons va recollir Anna Aynier,[18] «la

[17] En definició del Termcat: «Element de pedra [...] que surt perpendicularment d'una paret i que sosté una biga, un prestatge o una llosana».

[18] M. Anglada, A. Pladevall, A. Aynier (1991).

simplicitat d'aquests elements i la seva situació, lluny del camp visual humà, no sembla que responguin a cap intent de representar una idea determinada, sinó més aviat a un desig d'ornamentació d'un edifici que hauria estat la torre d'homenatge del palau comtal», citant el llibre de Vall-Masvidal.[19]

Les obertures corresponents a la tercera planta són, actualment, diferents segons l'orientació de la façana de la torre. A les cares est i oest s'hi obren finestres geminades similars a les de la planta inferior, mentre que a les cares nord i sud presenten un sol arc, fet amb pedra granítica, corresponent a una reforma posterior, per tal d'encabir-hi unes campanes més grans.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Sobre la planta de les campanes, actualment, hi ha un terrat, al qual s'accedeix per un forat a la cúpula de pedra i pujant per una escala de peu. Al segle XVIII es fa l'acabament característic amb merlets escalonats de maó ceràmic i els desguassos en forma de dues gàrgoles a la façana sud. Els murs perimetrals encara conserven espitlleres per a la defensa de la torre. El fet de no trobar cap desguàs original fa pensar que aquest terrat no ha estat sempre obert a la intempèrie i al principi hauria estat cobert. Per tant, creiem que potser faltaria encara una altra planta superior, avui desapareguda, que cobriria la torre amb una coberta de fusta i teula resolta a quatre vents.

La Torra Roja abans de l'inici de les obres de restauració. Fotografia: Oscar Farrerons, 2022.

[19] R. Vall, A. Masvidal (1983), p. 100.

5. Una torre d'homenatge o un campanar?

¿La Torre Roja és la torre d'homenatge del castell comtal, o bé el campanar de l'església castral? Hi ha historiadors (Josep Corominas 1921,[20] Santiago Escudero,[21] Mercè Aventín[22]) que defensen que, en origen, la Torre Roja seria la torre de l'homenatge de l'antic castell i residència dels comtes de Barcelona, cosa que explicaria el gruix dels murs a la planta baixa, per les funcions militars que tenia la torre. Per contra, David Galí i Raquel Lacuesta opinen que la Torre Roja va ser construïda de nou sols per a ús religiós, i justifiquen la seva afirmació pel fet que la fàbrica del campanar, segons el seu criteri, és totalment homogènia.[23] Tot i això, aquests autors no rebutgen que pogués tenir, també, en temps reculat, un ús militar. Aquesta, però, no és una afirmació del tot compartida, ja que Antoni Gallardo[24] defensa que en l'estructura del campanar s'hi poden observar tres etapes constructives: la primera, corresponent a la primitiva obra romànica; la segona, datada entre finals del segle XIII i començaments del segle XIV, corresponent al pis de les campanes, i l'última, datada al segle XIII, corresponent a les reformes per encabir les campanes grans al tercer pis.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Nosaltres, però, proposem que la funció principal de la torre ha estat, al llarg dels darrers segles, de campanar de l'església del recinte castral. La tipologia coincideix amb la d'una torre de les hores més que no pas amb una torre de defensa o una torre d'homenatge del palau comtal.

Per una banda, la torre ha estat sempre en un espai sagrat i no pas civil. Fruit de les prospeccions arqueològiques dutes a terme del 2014 al 2016 pel Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor, sabem que la torre fou edificada junt amb l'antiga església preromànica en un terreny que aleshores ja era el cementiri parroquial. Ho sabem perquè la rasa de construcció dels fonaments de la torre retalla una filera de caps enterrats prèviament, en unes tombes antropomorfes molt més antigues excavades directament a terra (no pas a la roca) que hom podria datar entre el segles VI i VIII. Així doncs, la torre fou un afegit a l'edifici religiós precedent i ha mantingut aquesta funció ininterrompudament des de temps immemorial.

Per altra banda, la porta a la planta baixa resta possibilitats de defensa en cas d'atac. Veiem, doncs, que el mestre d'obres prioritzà la comunicació directa entre l'església i la torre, i no pas posar una porta d'accés a la primera planta, cosa que l'hauria fet molt més segura, com les torres de defensa.

[20] V. Cepeda (2016b), p. 3.

[21] Rector de la parròquia de Sant Pere de Vilamajor entre 1928 i 1932.

[22] M. Aventín (1990), p. 20-21.

[23] D. Galí i R. Lacuesta (2014).

[24] A. Gallardo (1938), p. 69.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Com hem vist anteriorment, també s'ha emprat com a argument a favor de l'ús defensiu de la torre els seus amplis murs, de 160-180 centímetres. Tanmateix, creiem que la raó és més arquitectònica que no pas militar. Per una banda, les prospeccions van revelar que la torre no té gairebé fonaments, només hi ha uns 40 centímetres sota terra que s'aposenten directament a la terra (no pas a la roca). Per tant, la torre requereix uns murs molt amplis que li donin estabilitat. A més, la tipologia d'aquesta torre-campanar romànica no és de forjats de fusta, com les pròpies del Pirineu, sinó que està resolta amb diverses voltes i una pesant cúpula de pedra. Les voltes i la cúpula envien molts esforços horitzontals que poden malmetre l'estructura i necessita murs molt gruixuts per equilibrar les forces.

Hi ha un altre motiu pel qual creiem que al campanar se li ha atorgat la categoria de torre d'homenatge del castell de Vilamajor. Fins al 1953, al peu de la torre, dins del recinte del cementiri vell, hi havia un panteó de la família Soler. Una de les grans làpides del panteó tenia una inscripció que deia el següent: «Sota la torre d'homenatge jauen assi los Soler falls e braus cavallers, qui mostraren gran vassallatge contra l'inic assallatge de l'invasió sarraïna, en los vehinats que domina exa forsa, llur llinatge hagué alous e feu honrat. Sens que'l temps li fassa ultratge, descendents d'aquesta gent, puig de llur blassó gaudiu, viadors qui assi veniu, pfrecau resquiescant: amen». Quan es va fer aquest panteó i, per tant, la inscripció d'aquesta làpida, el castell ja havia estat desmuntat per reconstruir la nova església i les cases del poble. El campanar era, doncs, l'única torre de l'època castral que es mantenia dempeus, i sembla lògic pensar que li atribuïssin —creiem que erròniament— la categoria de torre de l'homenatge. No obstant això, futurs lectors del text de la làpida poden haver contribuït a difondre aquesta versió.

6. Gairebé mil anys anunciant el temps, la vida i la mort

La funció històrica de campanar encara es manté avui molt viva a Sant Pere de Vilamajor. Al principi, la torre tenia les campanes, molt més petites que les actuals, penjades en estructures de fusta a les plantes superiors de les finestres geminades, que aleshores ho eren totes vuit. Les campanes haurien de ser de forma arcaica i allargada, forma coneguda com a *Zuckerhut,* amb un so similar a l'esquellot d'una ovella, molt similar a la vella campana de l'ermita de Sant Elies, datada entre el 1250 i el 1300. Cap de les campanes originals de la torre s'ha conservat. Sabem, pels escrits dels rectors de Sant Pere de Vilamajor, que a mesura que les campanes s'esquerdaven, se n'aprofitava el bronze (78 % de coure i 22 % d'estany) per fondre'n una de nova, ja que habitualment s'acabaria afegint més material per tenir una campana més gran que l'anterior.[25]

[25] J. Poch (2010), p. 129.

La mida de les noves i grans campanes va demanar fer modificacions a la fisonomia de la torre. Calia modificar les finestres per encabir-les a la façana i que fos la mateixa estructura de pedra de la torre la que les suportés, en comptes d'estructures de fusta més dèbils. Cap als segles XVII i XVIII es van modificar, de forma un xic maldestra, tres de les quatre finestres del pis superior amb aquest objectiu: la nord, l'oest i la sud.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Finestres de la Torre Roja; les de la segona planta són originals, mentre que les de la tercera estan modificades per albergar les campanes. Fotografia: Enric Planas, 2019.

Detall de les finestres de la Torre Roja, a la façana est. Es pot observar que falten pedres als arcs llombards, o les tapava la vegetació que creixia a la façana. Fotografia: Enric Planas, 2019.

Entre el 25 d'octubre i l'1 de novembre de 1663, el mestre Jonqueres va obrir la finestra del pis de dalt de la façana sud per col·locar la campana dels Apòstols. A més de la nova campana, també va caldre muntar bastides i posar un terra de suport de fusta per subjectar un rellotge pel campanar. Es van foradar les dues voltes de pedra dels pisos inferiors per deixar pas a les cadenes dels contrapesos del rellotge.

El 1776, el mestre Domingo Casanovas feu el mateix engrandiment de la finestra per la cara nord, per l'actual campana Gran. Tant a la finestra del nord com a la sud, es van eliminar les columnes de les finestres geminades, se'n va estrènyer l'amplada original amb uns nous brancals de granit que aguantarien les noves grans campanes i es va haver de foradar part del mur a la part superior per tenir una finestra més alta, acabada amb un arc de mig punt, per encabir-hi campanes molt més grans i els seus contrapesos de fusta.

El 27 de maig de 1568[26] es va instal·lar una nova campana, que pesava «14 quintars i una rova».[27] Aquesta mateixa campana, el 1771, va començar a fer sonar insistentment i ininterrompuda el toc de tempesta. Es creia que el toc fort i continu de la campana Gran tenia el poder d'escampar les tempestes i fer fugir les bruixes que, segons creien, les estaven dirigint malvadament cap als camps del poble. La campana Gran va tocar tan i tan fort que es va esquerdar i va quedar inservible. Amb l'accident, el toc ja no es va poder tocar amb la campana Gran, i el 1772, una nova tempesta, segons narren les anotacions de l'arxiu parroquial, provocà unes riades que van negar els camps del Pla. La masia de Can Tomàs va quedar aïllada per l'aigua i els carrers de la Vilanova de Vilamajor (Sant Antoni) semblaven rius cabalosos.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Cinc anys més tard, el 1776, es manà al mestre d'obres Domingo Casanoves que engrandís el finestral de la cara nord per encabir-hi una campana molt més gran que l'anterior. El mateix 1776, es van fondre les restes de l'antiga campana Gran i s'hi van afegir 10 quintars més de bronze arribant a la tona de pes, de 120 centímetres d'alçada i de 120 d'amplada, sense tenir en compte el contrapès de fusta. Es va fondre al taller de Jaume Pallés, de Granollers. Fou batejada el 29 de juny de 1776 i encara avui marca les hores. Té la inscripció següent:

REGNAT Ctus IMPERAT Ctus AB OMNI MALO NOS DEFENDAT AMEN
(Es demana al Crist regnant que ens defensi de qualsevol mal)

ESSENT Rr LO Ri D. ISIDRO GVIV Y OBRERS IAVME / GRAS Y IOSEPH CANAL PAGESOS Y BATLLE BARTHOMEV / PARERA DE BRVGVERAS PAGES +*+ *(Essent rector el reverend Isidre Guiu, i obrers Jaume Gras i Josep Canal, pagesos, i batlle Bartomeu Parera de Brugueres, pagès)*

IAVME PALLES DE GRANOLLERS ME FEV LO ANY 1776 / FOREN PADRINS LOS ef i ph DE LLANSA Y PERPVUNTER / Y LA Sra ANTONIA SVARI Y DE LLANSA *(Jaume Pallés de Granollers em va fer l'any 1776. Foren padrins els ?? de Llansa i Perpunter i la Sra. Antonia Suari i de Llansa).*

El 1783 es va posar la campana Marieta a la façana est, i fins al 1988 seria l'encarregada de tocar els quarts horaris. Aquesta substituïa una altra campana més petita, del 1658. Per col·locar la campana Marieta també va caldre folrar les columnes de la finestra geminada de la façana est amb un mur de carreus de pedra rogenca per subjectar-la. A l'altra banda, on actualment hi ha la campana Laia, també hi quedà un espai per a una nova campana.

[26] J. Poch (2010), p. 130.

[27] Un quintar és una antiga unitat de pes, equivalent a 41,6 kg actuals. Una rova equivalia a 1/4 de quintar (10,4 kg), de manera que la campana pesava 592,8 kg.

El 1826 es va col·locar una nova campana a la finestra gran de la cara sud i fou dedicada a sant Pere i santa Rosa. Tenia la inscripció «Sancte Petre ora pro nobis. A fulgore et tempestate libera nos Domine».

El 9 de maig de 1809, tocant el toc de difunts, es va trencar una de les campanes de la façana de llevant. El 22 d'octubre d'aquell mateix any es va batejar i alçar dalt de la torre.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Al llarg dels anys, les campanes han estat tocades per la figura del campaner. Des del segle XII fins a primers del segle XIX, aquesta tasca anava lligada als monjos de la mongia, l'habitatge que hi ha davant mateix de la torre i de l'església. Els monjos auxiliaven el rector, administraven la capella de Sant Miquel de l'església parroquial, assistien parroquians a domicili i feien de campaners. El darrer monjo de la mongia fou Ramon Oliveró, que morí el 1839. A partir d'aleshores les tasques de campaner van recaure en algun feligrès que visqués prop de la torre, com a Cal Ferrer o Can Grau.

Com que cada campanar té les seves pròpies campanes, amb nombre, mida i nota diferent, cadascun té els seus propis tocs, que són reconeixibles per la població local i acostumen a esdevenir patrimoni cultural de la població. No obstant això, segueixen uns trets comuns. El toc de festa és amb moltes campanes ràpides fent un toc alegre. El toc de crida, d'alarma o sometent és continu, llarg, normalment amb només una o dues campanes. El toc de tempesta és un volteig ràpid de la campana més gran. I el toc de difunts és una lenta i solemne escala ascendent, repetitiva, de la campana més gran (i nota més greu) a la campana més petita (i nota més aguda) per simbolitzar l'ascensió eterna de l'ànima cap al cel.

El 1773 es va instal·lar el primer rellotge mecànic per marcar els tocs horaris, i a finals del segle XIX, o a principis de la primera dècada del segle XX, se'n va col·locar el darrer, que està guardat al vestíbul de la Casa de la Vila i es preveu portar a La Mongia. Actualment, el rellotge és un sistema electrònic que mana els tocs a uns martells mecànics que tenen cadascuna de les campanes.

Una altra feina que tenien associades les campanes era fer-ne un manteniment, ja que amb els voltejos i tocs, els tascons que tensen els tirants de ferro s'anaven afluixant. La tasca era perillosa, ja que calia penjar-se a banda i banda de les campanes. Aquesta feina es feia aproximadament un cop cada deu anys.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

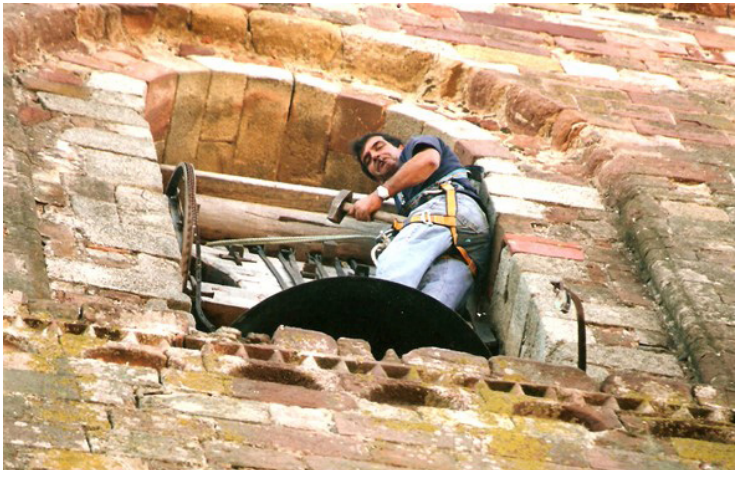

Higini Herrero Codina tensant els tascons de la campana Gran l'any 2000, en la darrera tasca de manteniment. Fotografia: arxiu familiar Herrero Codina.

7. El campanar i el malnom dels *lletsoners*

A finals del segle XIX la torre del campanar es trobava en molt mal estat de conservació. Algunes parts del revestiment de calç anaven caient i era comú que apareguessin brots de figueres al terrat o d'herba per les façanes. Les arrels d'aquesta vegetació anava contribuint, dia rere dia, a un augment de la degradació de la torre, ampliant les esquerdes existents, fent-ne de noves i produint nous despreniments de pedres i revestiment de calç.

Una anècdota curiosa ha arribat als nostres dies malgrat que els vilamajorencs l'havien volgut oblidar com si no hagués passat mai. El fet de no voler parlar-ne com si fos un tabú va fer que s'esborrés totalment de la memòria popular local. Però ningú va comptar que un visitant en va ser testimoni i, molts anys més tard, seria publicada. Aquella anècdota perduda en l'oblit va aparèixer el gener de 1936. El setmanari *Curiositats de Catalunya* es va començar a publicar el 4 de gener de 1936, i l'últim número va aparèixer el 30 d'octubre de 1937, qui sap si per la Guerra Civil. Però en el número 2 del setmanari, editat l'11 de gener de 1936, a la pàgina 6 els autors fan referència a una rondalla escrita pel folklorista de Reus Cels Gomis, que va visitar pobles de tot Catalunya a finals del segle XIX i a principis del XX.

El setmanari narra que el campanar de Sant Pere de Vilamajor tenia la façana plena de lletsó (*Sonchus*), una planta molt comuna que fa una flor groga i, per a molts, considerada una mala herba. Els brots de lletsó estaven massa enlairats per arribar a arrencar-los amb una simple escala des de baix, però, alhora, les finestres de la torre eren massa amunt per arribar-hi des d'allà.

Així doncs, sense una gran bastida, totes aquelles plantes de lletsó de la façana eren inaccessibles. Cels Gomis va escriure que els veïns de Sant Pere de Vilamajor van resoldre com arribar al lletsó que es resistia a ser arrencat: des de les finestres baixarien una corda, hi lligarien un ruc i, estirant, l'alçarien fins a encarar el seu morro afamat a l'ufanós lletsó. Gomis relata que lligaren el ruc del coll i «tira que tiraràs l'anaren pujant amunt, però com que l'animalet s'anava escanyant, ensenyava les dents de pam i els que s'ho miraven deien: Mira com riu…!».[28] A partir d'aquí, els vilamajorencs varen rebre el malnom de *lletsons* o *lletsoners*, que, segons diu la publicació, el 1936 encara rebien.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Quan ho vàrem llegir vàrem pensar: «Espero que no sigui veritat!». I, si ho fos, seria ben normal que els vilamajorencs no haguessin tingut com a prioritat estendre aquest malnom, ja que una ruqueria així no és pas motiu d'estar-ne orgullós. Suposem que deu passar el mateix amb el *quina hora és?* de Sant Pol de Mar o els *capgrossos* de Mataró.

8. La gran restauració de 1929-1932

L'any 1929 es va fer la restauració més important de la torre i l'espai del segle XX i, probablement, la més gran des del segle XVI.[29] Per una banda, es va tancar definitivament el cementiri vell que envoltava l'església i el campanar. Es va remoure la terra superficial i es van traslladar els ossos en una ossera al cementiri nou, construït nou anys abans a la carena del serrat del Pedró. També es van enderrocar els nínxols de la placeta de davant de la mongia, que es trobaven en molt mal estat.[30]

Es va alçar una gran bastida al voltant de la torre, es va arreglar el terrat i es va repicar tot el revestiment de calç ornamental de la torre, que era igual que el que encara té l'església, així que podríem pressuposar que eren coetanis. Amb el repicat també es van eliminar els dos rellotges de sol de la façana de migdia del campanar. La torre va perdre el seu acabat de color blanc envellit, tirant a ocre, i va deixar a la vista els carreus de pedra rogenca, cosa que va fer que es conegués amb el sobrenom de *Torre Roja*. També es va aprofitar per fer arribar l'electricitat al nucli de Sant Pere de Vilamajor; el campanar i l'església van ser els primers edificis que van disposar-ne. Encara avui es conserven, a la façana de migdia, les palometes de porcellana per on arribaven els nous cables elèctrics. L'arribada de l'electricitat es va inaugurar el dia de Sant Pere, el 29 de juny de 1929, durant la Festa Major.

[28] C. Gomis (1936), p. 6.

[29] D. Galí i R. Lacuesta (2014), p. 12.

[30] J. Poch (2010), p. 149.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Interior de la primera planta de la Torre Roja: escala de maó afegida al segle XX i desmuntada al XXI. Es poden veure els tres primers graons de l'escala de cargol del segle XVII. Fotografia: Enric Planas, 2014.

Les obres de restauració no només van afectar la façana, sinó també l'interior. A la primera planta es va construir una escala amb maó ceràmic paral·lel als murs, seguint la tècnica de volta catalana. Es va haver de retallar part de la volta de pedra per deixar pas a la nova escala, i és quan es creu que es va derruir l'escala de cargol de 1621, que fins aleshores donava accés a la planta segona, segurament perquè devia estar en molt males condicions.

Una altra actuació que es va fer va ser construir un forjat nou entre les plantes segona (la de les finestres) i tercera (la de les campanes). Un forjat de bigues en perfil IPN metàl·liques, amb voltes de ceràmica. Per envellir la part inferior, es va acabar amb una volta molt rebaixada de ceràmica de maó pla.

9. La destrucció de 1936

El juliol de 1936 va presentar-se als peus de la Torre Roja un comitè revolucionari de la FAI provinent de Granollers. Aquest fet va fer aplegar a la plaça de l'Església nombrosos veïns mig encuriosits, mig atemorits pel clima d'incertesa social arran de les notícies de l'inici de la Guerra Civil. Entre el públic, hi havia un convidat de la família Cortès, que s'hostatjava a la casa Tulipa, molt propera a la Torre Roja, on s'allotjava com a estiuejant. Es tractava de Pompeu Fabra i Poch, persona reconeguda com a president de l'Institut d'Estudis Catalans (1917-1939) i per haver estat president de la Unió Catalana de Federacions Esportives (1933-1936), rector de la Universitat Autònoma de Barcelona i autor del *Diccionari general de la llengua catalana* (1931), entre d'altres.

El comitè de la FAI anuncià la intenció de saquejar i cremar l'església parroquial i endur-se les campanes de la torre, perquè el bronze era un material preuat en temps de guerra. Els veïns recorden els intents infructuosos de Pompeu Fabra de convèncer de salvar el patrimoni artístic de l'església (retaules de Joan Gascó de 1513, per exemple).[31] Malauradament, la crema i espoli de l'església va començar[32] i només va poder convèncer-los de deixar dues de les quatre campanes de la torre, amb l'argument que eren per fer tocs civils i no pas religiosos: els quarts i les hores. Així doncs, el comitè de la FAI indultà la campana Gran de 1776 de la façana nord i la campana petita (Marieta, 1783) de la façana est, i van desenganxar i fer caure les campanes mitjanes de la cara est i sud. Els testimonis expliquen que les campanes van caure sobre l'ampit de la finestra, van fer alguna destrossa, van caure avall i fins i tot rebotaren saltant la muralla i caient a la rampa empedrada de l'església. En van recollir els trossos de bronze i se'ls van emportar. En canvi, els batalls, de ferro i sense valor, els van deixar allà terra. Des d'aleshores, durant el període comprès entre 1936 i 1988, la torre va tenir només dues campanes: la Gran (hores) i la Marieta (els quarts).

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

10. Les noves campanes de 1988

El 29 de juny de 1988 es van batejar i penjar amb una gran grua tres noves campanes, foses a la foneria Barberí d'Olot. El primer toc el va fer l'ancià i antic campaner Josep Sauqué, de Cal Ferrer.

A la façana sud s'hi va penjar l'Anna, de 520 kg, 86 cm d'alçada i 91 cm de diàmetre, amb el mi bemoll de nota fonamental. El toc principal de l'Anna és fer els tocs de crida i d'oració, com el de l'Àngelus a les 8.05, a les 12.05 i a les 20.05 h. Llueix la següent inscripció: «Veu de bronze que us convoca des de dalt del campanar». A la façana est s'hi van posar dues noves campanes: la Laia i la Maria. La Laia, dita així perquè fou una donació de la Caixa Laietana amb motiu del seu 125è aniversari, pesa 330 kg i mesura 80 cm d'alçada i 82 cm de diàmetre. La seva nota fonamental és el la i la seva inscripció diu: «La veu i el silenci / La vida i la mort». L'altra campana, al costat de la Laia, és la Maria, que substitueix l'antiga Marieta (1783), que es va decidir jubilar i actualment es troba a La Mongia. La nova Maria pesa 180 kg, fa 68 cm d'alçada i 68 cm de diàmetre i el seu toc principal són els quarts horaris. La seva nota fonamental és el do i la seva inscripció diu: «Maria, la teva alta harmonia aixeca esbarts de pensaments».

[31] J. Poch, (2010). P. 151.

[32] Malgrat la crema del retaule gòtic i altres peces, el Museu de Granollers va custodiar algunes de les peces que es van salvar de la crema i de l'assalt d'alguns elements indesitjables a mig camí. Al Museu de Granollers hi van arribar unes quantes peces, entre elles la làpida sepulcral d'Orila, que fou retornada un cop acabat el conflicte. Vegeu: C. Cantarell *et al.* (2022).

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Bateig de les tres noves campanes el 1988. Fotografia: Arxiu CESPV.

11. El projecte de restauració de 2023-2024

Després d'anys sense fer-hi cap restauració profunda ni tasques de manteniment constant, es van observar diverses patologies a la torre. En general, les principals deficiències que presentava eren el risc de despreniments a la via pública (ja fossin pedres de façana o peces dels merlets de la coberta), excessos d'humitats, material biòtic, eflorescències (procés en el qual les sals hidratades perden una part de la seva aigua de cristal·lització, quan la pressió de vapor és més alta que la de l'ambient, i que provoca una greu patologia a les construccions), oxidació dels materials de ferro, brutícia general i mal estat de les instal·lacions elèctriques, tant del toc de campanes com de la il·luminació.

Entrant més en el detall, es van apreciar lesions importants. Les més evidents foren unes esquerdes a la cúpula superior i esquerdes verticals als brancals de la finestra de la campana gran. Petits moviments del mur havien fet despenjar-se uns centímetres la clau de volta de l'arc de la finestra geminada de la campana Laia. Per tot això es va optar per restringir el volteig de les campanes i només se'n permetia el repic, per tal d'evitar les empentes de les embranzides.

També hi havia degradació en alguns dels elements constructius, especialment per la debilitat de la pedra del Figaró davant d'un excés d'humitat. Algunes pedres s'exfoliaven, es trencaven o es desfeien, i calia substituir-les.

Un altre problema fou l'accés incontrolat dels coloms tant a l'interior com al terrat. A l'interior, s'acumulaven capes de colomassa que feien insalubres els espais. L'acumulació era major al terrat, on l'accés era gairebé impracticable sense muntar una bastida per accedir-hi. El terrat acumulava colomassa que no només taponava els desguassos de les gàrgoles, sinó que feia d'adob de nombroses plantes, heures i figueres. L'aigua de pluja, en no poder sortir del terrat pels desguassos taponats, es filtrava per les esquerdes de la cúpula i queia als pisos inferiors.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

L'entrada incontrolada d'aigua de pluja a l'interior va provocar que es rovellessin les baranes i les bigues metàl·liques del forjat (1929-1932) de les campanes, fins al punt que ja no era estable per suportar el pes de les persones, no només de les visites sinó tampoc per al manteniment de les campanes ni pel mateix edifici. El ferro rovellat s'expandia i esquerdava novament les pedres que hi estaven en contacte.

Un altre punt que estava en mal estat era l'escala de ceràmica del segon pis, que havia perdut un tram de barana i tampoc era estable. A més de les patologies de desgast o manca de manteniment, també s'hi havien fet intervencions amb ciment pòrtland o instal·lacions desfasades, en desús o en mal estat.

Amb tantes patologies, es va tancar l'accés a les visites i es va posar sobre la taula la necessitat de portar a terme una restauració integral. El primer pas fou la signatura d'un conveni de col·laboració entre la propietat —el bisbat de Terrassa— i l'Ajuntament, que es va signar el 2011, mitjançant el qual se cedia al municipi la torre durant vint anys per fer-hi obres de rehabilitació, amb l'objectiu de poder-hi tornar a fer visites guiades i mantenir el monument en bon estat de conservació. El 2014, el Centre d'Estudis de Vilamajor, a més de la recerca documental, va començar a fer unes prospeccions arqueològiques al voltant de la torre per buscar informació dels fonaments, així com de l'antiga església preromànica i l'església romànica de Sant Pere. El mateix any, el Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona va presentar el Pla director per a la restauració de la torre.

Després de diversos intents de recerca de finançament, gràcies a l'acord entre el Departament de Cultura de la Generalitat i la Diputació de Barcelona, el maig de 2023 van començar les obres de rehabilitació, i es preveu enllestir-les durant la primavera de 2024.

El Pla director manté els dos objectius que es marcava el conveni del 2011: per una banda, restaurar el monument i, per l'altra, permetre-hi les visites guiades perquè pugui ser visitable per la ciutadania. Per aconseguir-ho, el projecte de restauració actua en sis àmbits: l'accés, l'escala intramurs, l'escala d'accés al mirador, el mirador, el terrat i els paraments exteriors.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Inici de les obres de rehabilitació amb el muntatge de la bastida. Fotografia: Higini Herrero, maig 2023.

Pel que fa a l'accés a la planta baixa, es fa una neteja de tot l'espai interior i s'eliminen totes les instal·lacions obsoletes, com endolls, cables, bombetes… El nivell de la porta està 58 centímetres per sobre la cota de la plaça, així que a l'exterior es crea una tarima de fusta amb uns graons regulars a la banda que dona accés a la porta principal de l'església i una rampa que baixa cap al cementiri vell. La tarima s'estén a l'interior, regulant el paviment del terra. Aquest primer espai serà el lloc d'acollida dels visitants. Aquest espai, com hem explicat anteriorment, no té finestres, només dues espitlleres, una mirant a ponent i l'altra a llevant. El gruix del mur és tan imponent que a l'interior queda un espai lliure bastant reduït, de menys de 8 metres quadrats. Aquí es pot observar el gruix del mur, de 160 centímetres, i la volta de canó que cobreix l'estança a més de 6 metres d'alçada.

Des d'aquest espai, un petit portal ens dona accés a l'escala intramurs, un dels espais més singulars de la torre. La idea original del projecte de restauració era folrar els tres trams d'escala de pedra que pugen dins del mur amb fusta, que protegiria els graons de pedra originals, i s'il·luminaria amb llum LED. Finalment, s'ha optat per mantenir vistos els graons de pedra originals, força desgastats i irregulars. La restauració consistirà a substituir les pedres molt gastades dels graons que feien perillós el pas, però mantenint l'essència mil·lenària de l'escala de pedra.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Alguns graons restaurats de l'escala intramurs. Fotografia: Higini Herrero, 2023.

L'escala intramurs ens porta a la primera planta, també sense finestres, on només entra la llum natural a través d'espitlleres. Aquest espai igualment està coronat amb una volta de canó de pedra, en el sentit invers que la inferior, i molt més malmesa pels diversos forats que s'hi han fet (el pas de l'antiga escala de cargol, el forat pels pèndols de l'antic rellotge). S'hi col·loca una nova escala de cargol metàl·lica.

A la tercera planta s'elimina el forjat malmès del segle XX i s'obté un doble espai des d'on es podran contemplar les vistes de la tercera planta i les campanes. Es retiren els terres afegits i es recupera la cota original. Una passarel·la metàl·lica permetrà l'accés per al manteniment de les campanes i per accedir al terrat, que també recuperarà les cotes originals, i es tornaran a posar en funcionament les gàrgoles de desguàs.

Estructuralment, es reompliran els forats de les voltes de canó, excessivament foradades, i es rehabilitarà també la cúpula, arreglant les esquerdes. Es posarà un tensor metàl·lic per evitar que els murs s'obrin cap a l'exterior.

Es renovarà també tota la instal·lació elèctrica (il·luminació, tocs de campanes, parallamps…). Pel que fa a la façana, es col·locarà el morter de calç que falta entre les pedres i, quan calgui, se substituiran carreus danyats. Finalment, s'instal·laran dispositius i filat a les obertures per evitar l'entrada de coloms a l'interior.

Capitell i columna original, ocults dins del mur que aguanta les campanes, descobert durant la rehabilitació de la façana. Fotografia: Higini Herrero, 2023.

Obertura per a la nova escala de cargol a la segona planta. Fotografia: Higini Herrero, 2023.

Treballs de restauració de la façana. Fotografia: Higini Herrero, 2023.

Nou espai a doble alçada de la tercera planta, on es podran veure les campanes i la cúpula superior. Fotografia: Higini Herrero, 2023.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Detall de la restauració del terrat i dels merlets de la coberta. Fotografia: Higini Herrero, 2023.

12. Conclusions

El 2011, amb l'objectiu de difondre el patrimoni de la Força i, per extensió, de tot el terme municipal de Sant Pere de Vilamajor i de la Reserva de la Biosfera del Montseny, es va obrir un nou equipament on hi havia hagut l'antiga casa dels monjos-campaners: La Mongia de Vilamajor.

La Mongia, situada just davant de la torre, és també el centre d'informació i acollida de visitants del Parc Natural del Montseny a Sant Pere de Vilamajor. A la primera planta hi ha una sala expositiva per divulgar el patrimoni cultural de la zona. Des dels seus inicis, a La Mongia es fan visites guiades, exposicions, xerrades i activitats escolars per tot l'espai i també a l'interior de l'església. Un cop finalitzin les obres de rehabilitació, també se'n faran a la torre. Actualment s'està redactant el guió i el disseny de la museïtzació i interpretació de l'espai. La visita i el coneixement del campanar per part de la població serà una gran notícia no només per a la població local, sinó també per als amants del romànic i del patrimoni cultural del Vallès Oriental i, en general, de tot Catalunya.

Sant Pere de Vilamajor és un extens terme municipal del Baix Montseny, de gran valor natural, però també històric i arquitectònic, que va molt més enllà de l'actual terme, i s'insereix en la història de Catalunya, com s'ha vist amb la polèmica sobre el naixement del primer comte-rei de la Corona catalano-aragonesa, Alfons I el Cast.

La Torre Roja és un campanar romànic quasi mil·lenari, de gran valor històric, arquitectònic i monumental, que ha experimentat modificacions al llarg de la seva vida i que havia arribat fins ben entrat el segle XXI amb greus problemàtiques de manteniment que, tal com s'ha vist en l'article, han estat resoltes per les actuals obres de restauració a càrrec de la Generalitat de Catalunya. Amb un cost total de 325.000 euros,[33] les obres de restauració pretenen aconseguir un doble objectiu: garantir la conservació arquitectònica i dotar la Torre Roja de mesures de seguretat i renovació de les instal·lacions obsoletes per fer-la visitable per a la ciutadania.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
28 (2024), 79-107

Un cop acabades les obres de rehabilitació, des del centre La Mongia de Vilamajor s'organitzaran visites guiades i activitats de divulgació i interpretació tant del nucli fortificat de la Força en general, com de la Torre Roja en particular. El coneixement de les característiques arquitectòniques, de la història que hi està lligada, de les llegendes i rondalles, de les campanes i de tot el que l'envolta permetrà als visitants descobrir un monument que està catalogat com a Bé Cultural d'Interès Nacional, no sols de manera teòrica, sinó *in situ*, fet que és fonamental per al seu futur, perquè sols es defensa allò que es coneix, i d'aquesta manera aconseguim projectar la Torre Roja cap al futur. La restauració permetrà acomplir la tríada vitruviana que ha de tenir qualsevol gran obra arquitectònica, basada en els conceptes de *firmitas* (fermesa), *utilitas* (utilitat) i *venustas* (bellesa).

Referències

Anglada, Manel; Pladevall, Antoni; Aynier, Anna (1991): «Campanar de Sant Pere de Vilamajor», *Catalunya Romànica*, Volum XVIII. https://www.enciclopedia.cat/catalunya-romanica/campanar-de-sant-pere-de-vilamajor

Aventín, Mercè (1990): *Vilamajor (872-1299). De la fi del sistema antic a la consolidació del feudalisme*, Sabadell, Ed. Ausa.

Cantarell, Cinta; Fusté, Glòria; Guàrdia, Marc (2022): «Objectes que reté aquest Museu com a salvaguarda. Fonts per a un exercici de reconstrucció documental i objectual: el cas de Granollers», dins de Joaquim Nadal i Farreras, Mireia Capdevilla Candell (coord.), *El patrimoni artístic català durant la guerra civil espanyola: itineràncies, destruccions, salvaments*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. 273-312.

Català, Pere (1969): *Els Castells Catalans II*, Barcelona, Rafael Dalmau editor.

Cepero, Virgínia (2016a): *Sant Pere de Vilamajor,* Mapes de Patrimoni Cultural, Diputació de Barcelona https://patrimonicultural.diba.cat/element/sant-pere-de-vilamajor

[33] *Nació Digital Baix Montseny,* 18/9/2023.

Cepero, Virgínia (2016b): *Torre Roja*, Mapes de Patrimoni Cultural, Diputació de Barcelona https://patrimonicultural.diba.cat/element/torre-roja

Farrerons, Oscar (2020): *Romànic i Montseny*. Terrassa: Editorial OmniaBooks.

Farrerons, Oscar (2021): «El romànic del Montseny vallesà», *Ponències. Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 25, p. 169-202.

Farrerons, Oscar (2023): *Romànic de Sant Pere de Vilamajor i Cànoves i Samalús (Montseny)*. Catàleg d'exposició. http://hdl.handle.net/2117/388392

Galí, David; Lacuesta, Raquel (2014): *Estudi històric i constructiu sobre l'església i el campanar, o Torre Roja, de Sant Pere de Vilamajor*, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.

Gallardo, Antoni (1938): *Del Mogent al Pla de la Calma*, Barcelona, Impremta Comas.

Gomis, Cels (1936): «Rondalla», C*uriositats de Catalunya*, 2.

Herrero, Higini (2012): «La Torre Roja de Vilamajor: la torre que va veure néixer el rei Alfons», *Revista D'aquí*, 2, Sant Antoni de Vilamajor: Banchs de Comunicació.

Pladevall, Antoni (1988): «Síntesi històrica i geogràfica dels municipis de les vessants vallesana, del Congost i osonenca», *Monografies del Montseny*, 3, p. 99-150.

Poch Ruestes, Josep (2010): *Vilamajor. Un poble forjat per comtes, capellans, pagesos i menestrals*. Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor.

Ubieto Arteta, Antonio (1987): *Creación y desarrollo de la Corona de Aragón,* Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragón y Rioja.

Vall, Ramon; Masvidal, Agustí (dibuixos) (1983): *El romànic del Vallès*, Barcelona, AUSA editorial.

Ponències
Revista del Centre d'Estudis de Granollers, 28 (2024), 79-107